

فصلنامه تخصصی علوم سیاسی

سال شانزدهم، شماره پنجاه و یکم، تابستان ۱۳۹۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۳/۱۶

تاریخ تصویب: ۱۳۹۹/۰۲/۱۲

صفحات: ۲۳-۴۵

اولویت‌های سیاست خارجی قطر در ارتباط با اتحادیه اروپایی

علی آدمی

عضو هیئت علمی و دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی، گروه روابط بین‌الملل، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

محمدحسین انصاری*

دانش‌آموخته کارشناسی‌ارشد مطالعات منطقه‌ای گرایش مطالعات اروپا، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

چکیده

بخش اعظم ارتقاء جایگاه قطر در سطح بین‌المللی، مرهون بهره‌برداری از منابع عظیم انرژی و سرمایه‌گذاری منافع حاصله در مناطق مختلف جهان بوده است. رویکرد جدید قطر برای تنوع‌بخشی اقتصادی و دستیابی به توسعه متوازن و پایدار خصوصاً پس از تحولات مرتبط با بهار عربی، سیاستگذاران قطری را به سمت بهره‌برداری از ظرفیت‌ها و تجربیات سایر کشورها سوق داده است. در این رابطه، اروپا شریکی مهم برای قطر محسوب می‌شود. این مقاله با هدف بررسی روابط قطر با اتحادیه اروپایی بر اساس اولویت‌ها و منافع فعلی و آتی قطر از دو منظر روابط دوجانبه و منطقه با نگاهی گذشته شده است. سوال اصلی آن است که اولویت‌های سیاست خارجی قطر برای توسعه روابط با اتحادیه اروپایی کدامند؟ فرضیه این پژوهش آن است که اولویت اصلی قطر در گسترش روابط با اتحادیه اروپایی، توسعه روابط در عرصه‌های اجتماعی-اقتصادی است. با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی، این نتیجه حاصل شد که به دلیل اتکای امنیتی-دفاعی قطر به ایالات متحده و تلاش این کشور برای دستیابی به تنوع اقتصادی و توسعه پایدار، اولویت‌های سیاست خارجی قطر در ارتباط با اتحادیه اروپایی به سمت تعاملات اجتماعی-اقتصادی سوق پیدا کرده است. این رویکرد، اتحادیه اروپایی را به بزرگترین صادرکننده کالا و خدمات، و مهم‌ترین تامین‌کننده فناوری‌های روز و مهم‌تر از همه تامین‌کننده ملزومات تنوع‌بخشی لازم برای پیشرفت‌های اجتماعی-اقتصادی در جامعه قطر تبدیل کرده است.

واژگان کلیدی: قطر، اتحادیه اروپایی، توسعه اقتصادی، تنوع‌بخشی، توسعه پایدار.

مقدمه

اتحادیه اروپایی و کشورهای عضو آن، شرکای کلیدی در سیاست خارجی قطر به عنوان یک کشور کوچک در منطقه خاورمیانه و عضوی از شورای همکاری خلیج فارس محسوب می‌شوند. محدودیت‌های جمعیتی، سرزمینی، نظامی و امنیتی قطر، این کشور را در زمره کشورهای کوچک، طبق تعاریف بین‌المللی قرار می‌دهد و ناگزیر الزاماتی را به سیاست خارجی این کشور تحمیل می‌کند.

اکثر تعاریف ارائه شده، کوچک بودن یک کشور را معلول محدودیت منابع و ظرفیت‌هایی دانسته‌اند که دو مؤلفه قدرت و اثرگذاری یک کشور را تحت تاثیر قرار می‌دهند. مهمترین متغیرها در این تعاریف، جمعیت، قلمرو، اقتصاد و نیروی نظامی است. اما مهمترین مؤلفه، میزان جمعیت یک کشور است که اکثر تعاریف علمی، کشورهای با جمعیت کمتر از ده تا پانزده میلیون نفر را در زمره کشورهای کوچک قرار داده‌اند (Steinsson and Thorhallsson, ۲۰۱۷).

هنگامی که قطر در آخرین ماه‌های سال ۱۹۷۱ به سازمان ملل پیوست، یکی از کوچکترین کشورهای جهان بود. قطر آنقدر کوچک بود که در برهه عضویت این کشور در سازمان ملل بحث‌های سنگینی پیرامون اینکه آیا پیوستن چنین دولت‌های کوچکی واقعاً بر اعتبار یک سازمان بین‌المللی خواهد افزود یا خیر، درگرفت. تانت، دبیرکل وقت سازمان ملل متحد، نحوه تعامل با میکرو کشورهایی مانند قطر را مشکلی حاد قلمداد کرد (Thant, ۱۹۷۱).

بعد از چهار دهه، همچنان در بعضی از نوشتارها از قطر به عنوان میکرو کشور یاد می‌کنند. هرچند اولریکسن (Ulrichsen, ۲۰۱۲)، عنوان می‌کند که با توجه به مهاجرت بسیار بالا به کشور قطر، این کشور از حالت میکرو خارج شده است. توسعه داخلی سریع، تلاش وافر این کشور برای برندسازی قطر در دنیا، جایگاه این کشور به عنوان تولیدکننده بزرگ جهانی گاز و دیپلماسی فعال چندجانبه آن، باعث شده است که قطر از حال میکرو کشور به وضعیت کشور کوچک، ارتقا پیدا کند.

در سیاست خارجی قطر، کشورهای بزرگ اتحادیه اروپایی مانند فرانسه و بریتانیا و در درجه بعد، آلمان، ایتالیا و اسپانیا، به عنوان شرکای عمده، جایگاه خود را حفظ کرده و در عین حال، بر اهمیت کشورهای کوچک اروپایی نیز افزوده شده است. بازتاب این موضوع در روابط روبه‌رشد قطر با کشورهای کوچک عضو و غیرعضو اتحادیه اروپا قابل مشاهده است.

تحولات یک دهه اخیر خاورمیانه و به خصوص تجربیات ناشی از بهار عربی، این واقعیت را نمایان ساخت که ثبات کشورهای منطقه در گرو توسعه متوازن در مؤلفه‌های امنیتی-دفاعی و اقتصادی-اجتماعی و دستیابی به توسعه پایدار است. در این میان، بهره‌گیری از ظرفیت کشورهای کوچک و بزرگ اروپایی در قالب روابط دوجانبه و منطقه با منطقه، به لحاظ بهره‌مندی

اولویت‌های سیاست خارجی قطر در ارتباط با اتحادیه اروپایی..... ♦

از ظرفیت‌های بالای اقتصادی، اجتماعی، دفاعی و امنیتی، حائز اهمیت است. این مقاله با هدف بررسی روابط قطر با اتحادیه اروپایی بر اساس اولویت‌ها و منافع فعلی و آتی قطر از دو جنبه روابط دوجانبه و منطقه با منطقه نگاشته شده است. سوال اصلی این مقاله آن است که اولویت‌های سیاست خارجی قطر برای توسعه روابط با اتحادیه اروپایی کدامند؟ در پاسخ به این سوال با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی، این فرضیه مطرح شد که اولویت اصلی قطر در گسترش روابط با اتحادیه اروپایی، توسعه روابط در عرصه‌های اجتماعی-اقتصادی است.

نظر به اهمیت بررسی سیر تاریخی روابط قطر با کشورهای اروپایی و آگاهی از پژوهش‌های انجام شده در خصوص سیاست داخلی و خارجی این کشور، در بخش بعدی مروری بر ادبیات تولید شده در این خصوص خواهیم داشت.

روابط دوجانبه و بین منطقه‌ای قطر با کشورهای عضو اتحادیه اروپایی

همکاری‌های قطر با اتحادیه اروپایی در دو قالب همکاری‌های دوجانبه با تک‌تک اعضا و همکاری در چارچوب شورای همکاری خلیج فارس با اتحادیه اروپایی انجام می‌شود. روند توسعه روابط در هر یک از این دو قالب، با فراز و فرودهایی همراه بوده است. از سال ۲۰۱۱ تاکنون، پنج دور گفتگو در سطح مقامات عالی‌رتبه بین قطر و اتحادیه اروپایی صورت گرفته است. انجمن دوستی قطر با اتحادیه اروپایی به عنوان اولین انجمن دوستی یک کشور عضو GCC با EU در سال ۲۰۱۲ تاسیس شد. در مراسم افتتاحیه بیست‌وچهارمین نشست وزرای شورای همکاری خلیج فارس و اتحادیه اروپایی در ماه می سال ۲۰۱۵، وزیر امور خارجه قطر اتحادیه اروپایی را شریک تجاری استراتژیک برای GCC عنوان کرد و روند رشد تجارت بین دو منطقه از ۳۸ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۰ به ۱۳۸ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۴ را تشریح کرد (Gulf Times, ۲۰۱۵). بر این اساس، قطر از تلاش چندین ساله GCC برای امضای موافقتنامه تجارت آزاد (FTA) با اتحادیه اروپایی حمایت کرد و تماس‌های غیررسمی خود برای پیگیری این موضوع را حتی بعد از تعلیق گفتگوها در سال ۲۰۰۸ از سوی GCC ادامه داد.

قطر همچنین در جهت توسعه همکاری‌های GCC-EU در زمینه تامین امنیت انرژی فعال بوده است. قطر حمایت از ایجاد واحد پولی یکسان در بین اعضای GCC و حرکت به سوی اتحاد پولی بین اعضای GCC که اقتباسی از مدل اتحادیه اروپا بود را حتی بعد از بروز بحران مالی در اتحادیه اروپایی ادامه داد. دولت قطر اعلام کرد که مشکلات اخیر حوزه یورو چالش‌های بسیاری را برای قطر و همسایگانش ایجاد کرده است. در عین حال، دولت قطر ادعا کرد که این مشکلات لزوم تاسیس بانک مرکزی واحد و بازارهای سرمایه مشترک بین اعضای GCC را بیشتر نمایان می‌کند (۴۹: ۲۰۱۶ Miller and al-Mansouri).

◊ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال شانزدهم، شماره پنجاه و یکم، تابستان ۱۳۹۹ ———

از نگاه دولتمردان قطر، همکاری با بروکسل در قالب همکاری‌های منطقه‌ای به عنوان عضوی از GCC منافع دیگری نیز در بر دارد. این همکاری‌ها به سیاستگذاران قطری اجازه می‌دهد تا از تجارب چندین ساله اتحادیه اروپا در مورد مسائلی که دغدغه آن‌ها است، استفاده کنند. درس‌هایی که اتحادیه اروپایی برای قطر فراهم می‌کند، عبارت است از اینکه این کشور چگونه هماهنگی نهادی و همگرایی را دنبال کرده، به مدیریت تجاری و اصلاح مقررات پرداخته و سیاست‌های امنیتی مناسب در مقابله با تروریسم، مهاجرت و کنترل مرزها را بکار گیرد.

اما توسعه روابط قطر با اتحادیه اروپایی در قالب GCC-EU خصوصاً پس از سال ۲۰۱۷ با موانع اساسی مواجه شد. این موانع از دو جنبه محدودیت‌های ساختار نهادی GCC و همچنین تضعیف GCC و جایگاه قطر در آن پس از تحولات مرتبط با بهار عربی قابل بررسی است.

همانطور که اشاره شد، قطر و سایر کشورهای عضو GCC به دنبال نوعی الگوبرداری از اتحادیه اروپایی برای تنظیم روابط کشورها در درون GCC هستند. این در حالی است که شرایط متفاوت سیاسی، فرهنگی و اقتصادی کشورهای درون این دو اتحادیه منطقه‌ای کاملاً متفاوت است. این موضوع هنگامی پیچیده‌تر می‌شود که بخواهید سیاست‌ها، کنش‌ها و تعاملات یک کشور کوچک خارج از اتحادیه اروپایی را با کشورهای کوچک درون اتحادیه تطبیق دهید.

پنک (Panke, ۲۰۱۱) ادعا می‌کند که کشورهای کوچک باید در قالب نظام سیاسی اتحادیه اروپایی فعالیت کنند که البته، پیچیده و سختگیرانه است. در حالی که فاوست (Fawcett, ۲۰۱۳) به خطرات این فرضیه که می‌توان تجارب، نهادها و ساختارهای اتحادیه اروپایی را به هر جایی تسری داد، می‌پردازد. برای مثال برخلاف قطر، کشورهای عضو اتحادیه اروپایی از کشورهای بزرگ گرفته تا کشورهای کوچک، الزاماً باید بسیاری از مسائل خود را با سیاست‌های بروکسل هماهنگ کنند تا در قالب روابط دوجانبه با یکدیگر. همچنین، محدودیت‌های ساختاری جدی در اتحادیه اروپایی وجود دارد که مانع از آن می‌شود که قطر با الگوبرداری از دولت‌های کوچک عضو اتحادیه اروپایی، به تقویت نقش خود در درون GCC بپردازد. بطور سنتی، کمیسیون اروپایی قدرت کشورهای کوچک را در مقابل کشورهای بزرگ و قدرتمند اتحادیه تقویت می‌کند و به نوعی تعادل را در این زمینه برقرار می‌کند. در GCC نهادی معادل کمیسیون اروپایی وجود ندارد. نهاد تصمیم‌سازی GCC، شورای عالی متشکل از سران کشورهای عضو است. این شورا سیاست‌های داخلی و خارجی را تدوین می‌کند که وظیفه اجرای آن بر عهده شورای وزیران است. عملکرد دبیرکل به حمایت‌های اداری و فراهم کردن چارچوب‌های همکاری و هماهنگی بین اعضا محدود شده است. لذا، شورای همکاری خلیج فارس به لحاظ ساختاری فاقد قدرت اجرائی لازم در رابطه با کشورهای عضو می‌باشد و همچنین، نظامات لازم برای ایجاد تعادل در روابط قدرت میان کشورهای کوچک و بزرگ در

اولویت‌های سیاست خارجی قطر در ارتباط با اتحادیه اروپایی..... ♦

این شورا حاکم نیست که این موضوعات، توسعه روابط در قالب منطقه‌ای با سایر اتحادیه‌ای منطقه‌ای در جهان را با چالش مواجه می‌کند.

همچنین، پس از تحولات مرتبط با بهار عربی، اختلاف دیدگاه بین قطر و عربستان سعودی نسبت به مسائل مرتبط با ایران، سوریه، فلسطین، مصر و حمایت از گروه‌های افراطی، منجر به قطع روابط دیپلماتیک سه عضو GCC یعنی عربستان، بحرین و امارات متحده عربی و ده کشور عمدتاً عربی دیگر با قطر در سال ۲۰۱۷ شد. این تنش سیاسی تا تهدید به خروج، اخراج یا تعدیل عضویت قطر در شورای همکاری خلیج فارس پیش رفت. این بحران علاوه بر تضعیف جایگاه قطر در GCC، یکپارچگی این شورا را نیز با بحران مواجه ساخت که پیامد مشخص آن کاهش امکان همکاری قطر با اتحادیه اروپایی در قالب GCC-EU بوده است. البته، باید یادآور شد که سیاست اتحادیه اروپایی در قبال بحران پیش‌آمده بین قطر و همسایگان عرب آن به رهبری عربستان سعودی، پرهیز از جانبداری از هریک از طرفین و دعوت به خویشتن‌داری بود.

قطر همزمان به دنبال تحکیم روابط دوجانبه بر اساس اولویت‌های خود با کشورهای عضو و غیرعضو اتحادیه اروپا در خارج از قالب GCC بوده است. مثال این موضوع، همکاری با فرانسه و بریتانیا در زمینه‌های امنیتی-دفاعی به‌ویژه خرید تسلیحات است. به‌نظر می‌رسد، بروز بحران سیاسی بین قطر و عربستان سعودی و هم‌پیمانان آن، روند توسعه روابط دوجانبه قطر با اعضای اتحادیه اروپایی در خارج از چهارچوب‌های GCC را تسریع کرده است. همانطور که در این مقاله اشاره خواهیم کرد، مستندات بسیاری نیز در مورد همکاری‌های اجتماعی-اقتصادی قطر با کشورهای اروپایی عضو و غیرعضو اتحادیه در قالب روابط دوجانبه وجود دارد. این همکاری‌ها شامل عرصه‌های سنتی مانند روابط تجاری و انرژی‌محور و همچنین، زمینه‌های جدید مانند روابط روبه‌رشد انتقال تکنولوژی، تنوع‌بخشی اقتصادی، توسعه سرمایه انسانی و سرمایه‌گذاری در داخل و خارج از کشور می‌شود.

در حال حاضر، اداره اروپای وزارت خارجه قطر ۴۸ کشور اروپایی را در بر می‌گیرد. این ۴۸ کشور شامل ۲۸ کشور عضو اتحادیه اروپا و ۲۰ کشور غیرعضو می‌شود که بر اساس موقعیت جغرافیایی، به دو گروه کشورهای غرب اروپا و شرق اروپا دسته‌بندی شده‌اند.

ساختار وزارت خارجه قطر این نکته را روشن می‌سازد که تعامل دیپلماتیک این کشور با اروپا محدود به روابط با کشورهای عضو اتحادیه به عنوان مهم‌ترین بلوک منطقه‌ای دنیا نیست. بلکه، تمرکز این کشور بر موقعیت جغرافیایی کشورها و دو طیف روابط اجتماعی-اقتصادی و امنیتی-دفاعی است. صاحب‌نظرانی چون یازبک (۲۰۱۰، Jazbec)، اعتقاد دارند که سازماندهی وزارت خارجه بر اساس تقسیم‌بندی‌های جغرافیایی و موضوعی، کشورها را به سمت همکاری‌های دوجانبه به‌جای چندجانبه سوق می‌دهد. این موضوع کاملاً در مورد قطر صادق است، بطوری که

◇ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال شانزدهم، شماره پنجاه و یکم، تابستان ۱۳۹۹ ———
اداره اروپای وزارت خارجه این کشور، وظایف اصلی خود را توسعه روابط دوجانبه با کشورهای اروپایی در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، تکنولوژیکی و عرصه‌های دیگر تعریف کرده است.

نتیجه موارد ذکر شده این است که سیاستگذاران قطر برای ارتباط با کشورهای اروپایی، ورای مسئله عضویت یا عدم عضویت آن‌ها در اتحادیه تصمیم می‌گیرند. برای قطر نحوه تامین منافع امنیتی-دفاعی و اجتماعی-اقتصادی خود از طریق این کشورها اهمیت دارد. این موضوع را می‌توان از روابط قطر با کشورهای شرق اروپا به خوبی درک کرد. عمده کشورهای حوزه شرق اروپا عضو اتحادیه اروپایی نیستند، اما از جایگاه ویژه و روبه‌رشدی در سیاست خارجی قطر برخوردار هستند.

بنابر دلایل ذکر شده، سیاست قطر برای توسعه روابط با اتحادیه اروپایی، عموماً در قالب روابط دوجانبه با کشورهای عضو و غیرعضو اتحادیه اروپایی تعریف شده است. حال این مسئله که اولویت‌های قطر برای توسعه روابط با اتحادیه اروپایی در کدام عرصه‌ها تعریف شده است، موضوعی است که در ادامه مقاله بدان خواهیم پرداخت.

اولویت‌های قطر برای توسعه روابط با اتحادیه اروپایی

محیط خارجی ناپایدار و خطرناک قطر، سیاست‌های استراتژیک این کشور را به سمت دیپلماسی فعال منطقه‌ای و برقراری یک رابطه عمیق امنیتی-دفاعی با ایالات متحده به عنوان یک قدرت غالب در منطقه سوق داده است. حتی می‌توان این ادعا را داشت که روابط استراتژیک امنیتی-دفاعی قطر با ایالات متحده آمریکا در دو دهه اخیر، بر روابط قطر با اتحادیه اروپایی سایه افکنده است.

جایگاه ویژه آمریکا در منطقه و اتکای دفاعی-امنیتی قطر به این کشور باعث شده است که نقش اتحادیه اروپا و کشورهای عضو آن در دکترین امنیتی-دفاعی این کشور کم‌رنگ شود. البته در این زمینه یک استثنا وجود دارد. دو کشور قدرتمند نظامی اروپا یعنی فرانسه و بریتانیا در سیاست‌های امنیتی-دفاعی قطر جایگاه ویژه‌ای دارند و به عنوان موازنه‌کننده در روابط با ایالات متحده نقش ایفا می‌کنند. شاهد این ادعا موافقتنامه همکاری‌های نظامی ۶ میلیارد دلاری است که قطر در سال ۲۰۱۷ با بریتانیا به امضا رساند (House of Commons, ۲۰۱۸).

قطر با هر دو طرف در زمینه خرید تسلیحات همکاری دارد. برای یک دولت کوچک همواره مسئله خرید سلاح از اهمیت استراتژیکی برخوردار است، زیرا این موضوع حیات آن کشور را تضمین می‌کند. البته، این موضوع به وابستگی بیشتر به تکنولوژی و تکنسین‌های خارجی منجر می‌شود که در نهایت، استقلال دولت‌های کوچک را تهدید می‌کند. به همین دلیل، سیاستمداران

اولویت‌های سیاست خارجی قطر در ارتباط با اتحادیه اروپایی..... ♦

قطری هر زمان که امکان‌پذیر باشد، در جهت متنوع کردن تامین‌کنندگان سلاح خود حرکت می‌کند. این استراتژی بخصوص در مورد فرانسه مصداق پیدا می‌کند، بطوری که برخی تخمین‌ها حکایت از آن دارد که بیش از ۷۰ درصد سلاح‌های سنگین قطر در طول ۴۵ سال گذشته از این کشور تامین شده است (Miller and al-Mansouri ۲۰۱۶: ۵۲).

زمانی که امیر سابق قطر به قدرت رسید و دکترین امنیتی-دفاعی کشور را بر مبنای ارتباط با واشنگتن طرح‌ریزی کرد، یک قرارداد دفاعی نیز با فرانسه به امضا رساند. این قرارداد منجر به توافقنامه نظامی سال ۱۹۹۴ شد که طی آن حجم عظیمی سلاح از فرانسه خریداری شد (Tertrais & Gadel, ۲۰۱۸). در سال ۲۰۱۵، قطر قرارداد خرید ۲۴ جت جنگنده رافائل از فرانسه به مبلغ ۷٫۱ میلیارد دلار و بکارگیری نیروی هوایی آن کشور برای آموزش ده‌ها خلبان و نگهداری دستگاه‌ها را به امضا رساند (Al-Jazeera, ۲۰۱۵). این قرارداد نشان می‌دهد که با وجود تغییر امیر در قطر، استراتژی کلی این کشور در زمینه تنوع‌بخشی به تامین‌کنندگان سلاح خود خصوصاً از کشورهای عضو اتحادیه اروپا تغییر نکرده است. اما به هر صورت اتکای دفاعی-امنیتی قطر به ایالات متحده که پس از تحولات سال ۲۰۱۷ و تهدیدات امنیتی از سوی عربستان سعودی عمیق‌تر نیز شده است، اولویت اصلی قطر در گسترش روابط با اروپا بطور اعم و اتحادیه اروپایی بطور اخص را توسعه روابط در عرصه‌های اجتماعی-اقتصادی در قیاس با امنیتی-دفاعی تعریف کرده است.

توسعه روابط اجتماعی-اقتصادی قطر با اتحادیه اروپایی

در طول دو دهه گذشته، توسعه زیرساخت‌ها و تنوع‌بخشی اقتصادی، اصول مدل تحول اجتماعی-اقتصادی قطر بوده است. وقوع بهار عربی اهمیت امنیتی توسعه اجتماعی-اقتصادی را کاملاً به نمایش گذاشت. بهار عربی این موضوع را کاملاً روشن کرد که مشکلات اقتصادی و اجتماعی می‌تواند یکی از اصلی‌ترین زمینه‌های وقوع ناآرامی و نارضایتی عمومی باشد. این تحولات زنگ خطر را برای کشورهایی مانند قطر به صدا درآورد تا پیش از بروز علائم نارضایتی عمومی، به فکر رفع علل این موضوع برآیند. بر این اساس، سیاستگذاران قطری بدنبال بکارگیری سیاست‌ها و استراتژی‌های موثر برای توسعه اجتماعی-اقتصادی، ثبات داخلی و امنیت رژیم هستند و در این رابطه، اروپا شریکی مهم برای قطر محسوب می‌شود.

کشورهای کوچک و بزرگ عضو و غیرعضو اتحادیه اروپایی نقش مهمی را در این زمینه ایفا می‌کنند. کشورهای بزرگ اروپایی یعنی فرانسه و بریتانیا، تنها شرکای امنیتی در کنار ایالات متحده برای قطر نیستند، بلکه در کنار کشورهای آلمان، ایتالیا و اسپانیا شرکای بزرگ تجاری نیز برای قطر هستند. این کشورها مقصد سرمایه‌گذاری‌های بزرگ قطر و تامین‌کننده

◇ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال شانزدهم، شماره پنجاه و یکم، تابستان ۱۳۹۹ ———
تکنولوژی‌های حیاتی این کشور هستند. برای مثال، بریتانیا مشتری اصلی گاز مایع قطر در اروپا محسوب می‌شود.

۱. تجارت: روندها و پیامدها

حجم تجارت قطر با اتحادیه اروپایی با رشد چشمگیر از ۹٫۶ میلیارد یورو در سال ۲۰۰۸ به ۱۷٫۹ میلیارد یورو در سال ۲۰۱۸ رسید. این روند رشد فزاینده، اهمیت تجارت با اتحادیه اروپایی برای قطر را نشان می‌دهد. در همین زمان، تک‌تک کشورهای عضو اتحادیه اروپایی روابط تجاری گسترده‌ای با قطر داشته‌اند. در سال ۲۰۱۱، قطر یک رشد ۱۶۰ درصدی را در صادرات خود به بریتانیا ثبت کرد. تا پیش از آن، آلمان مهم‌ترین شریک تجاری قطر در اتحادیه اروپا بود (European Commission, ۲۰۱۹).

در عین حال، دو موضوع در هر تحلیلی در مورد افزایش روابط تجاری بین قطر با اتحادیه اروپایی باید مد نظر قرار گیرد.

اول آن‌که صادرات قطر به اتحادیه اروپایی تا سال ۲۰۱۱ افزایشی بود و به رقم ۱۳٫۵۷ میلیارد یورو رسید، اما پس از آن روند کاهشی را طی کرده و به رقم ۷٫۲ میلیارد یورو در سال ۲۰۱۸ رسید (European Commission, ۲۰۱۹). این روند کاهشی بعلت کاهش ارزش فروش انرژی و محصولات وابسته به آن که عمده صادرات قطر به اتحادیه اروپایی را شامل می‌شود، رخ داده است.

نکته دوم آن‌که، بر مبنای آمارهای سال ۲۰۱۸، اتحادیه اروپایی پنجمین شریک صادراتی قطر بعد از ژاپن، کره جنوبی، هند و چین بوده است. این چهار کشور مجموعاً ۴۱٫۵ میلیارد دلار از حجم صادرات سالانه قطر را شامل می‌شوند. این رقم برابر با ۵۸ درصد از کل صادرات قطر می‌باشد. (در مقایسه با اتحادیه اروپا که با ۷٫۲ میلیارد دلار، ۱۰ درصد کل صادرات قطر را در بر می‌گیرد) (European Commission, ۲۰۱۹).

۶۳ درصد گاز و LNG قطر به کشورهای آسیایی ذکر شده بعلاوه سنگاپور صادر می‌شود و سهم اروپا از صادرات گاز و محصولات وابسته آن، ۳۰ درصد است (British Petroleum, ۲۰۱۹). این فاصله از آنجا ناشی می‌شود که ژاپن و کره جنوبی از اواخر دهه ۹۰ یعنی اولین سال‌های آغاز صادرات گاز قطر، مشتری عمده LNG آن بوده‌اند و کشورهای اروپایی بطور سنتی مشتری گاز روسیه، نروژ و الجزایر بوده‌اند. علاوه بر آن، رشد اقتصادی فزاینده آسیا در سال‌های اخیر و اقتصادهای به نسبت ضعیف‌شده اروپایی نیازمندی این دو منطقه به انرژی قطر را متفاوت کرده است. در جدول زیر، حجم تجارت قطر با سایر کشورهای جهان قابل مشاهده است.

روابط تجاری قطر با جهان (میلیارد یورو)						
سال	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	میانگین رشد سالانه
واردات	۲۲,۱	۲۸,۵	۲۹,۲	۲۶,۵	۲۶,۸	۵
صادرات	۹۵,۱	۶۸,۷	۵۲,۱	۵۹,۷	۷۱,۴	-۶,۹
تراز	۷۲,۹	۴۰,۲	۲۳	۳۳,۳	۴۴,۵	-

جدول ۱. روابط تجاری قطر با جهان (میلیارد یورو) (European Commission, ۲۰۱۹)

۲. انرژی: فرصت‌ها و محدودیت‌ها

شرکت‌های اروپایی نقش مهمی در ایجاد و توسعه صنعت انرژی قطر داشته‌اند. در سال ۱۹۷۱، شرکت رویال داچ شل و شرکت چندملیتی انگلو داچ، میدان گنبد شمال غربی (پارس جنوبی) بزرگترین میدان گازی فراساحلی دنیا را در سواحل شمال شرق قطر کشف کردند. کمی بعد در سال ۱۹۷۴، شرکت پتروشیمی قطر (QAPCO) با مشارکت شرکت شیمی فرانس (CFP) تاسیس شد (این شرکت بعدها به توتال تغییر نام داد که هم‌اکنون بزرگترین شرکت انرژی فرانسه بوده و قطر بخش اندکی از سهام آن را دارد).

در سال ۱۹۸۴، یک قرارداد سرمایه‌گذاری مشترک بین QGPC، BP و CFP به امضاء رسید که بطور رسمی منجر به تاسیس شرکت گاز مایع قطر (Qatargas) با هدف مدیریت، عاملیت، بازاریابی و صادرات گاز مایع قطر (LNG) از میدان شمالی شد (United States Foreign Service, ۱۹۹۰: ۸).

در دهه ۹۰ میلادی، سرمایه‌گذاری‌های مشترک و انعقاد قراردادهای جدید مشارکت در تولید (PSA's) با شرکت‌های ایتالیایی، هلندی، بریتانیایی، دانمارکی و فرانسوی از جمله توتال و رویال داچ شل باعث سرمایه‌گذاری‌های گسترده و توسعه سریع صنعت گاز در قطر شد. البته، قول نفتی آمریکایی، یعنی اکسون موبیل، همچنان بزرگترین سرمایه‌گذار در قطر است و شل می‌تواند ادعا داشته باشد که بزرگترین سرمایه‌گذار در بخش مایع‌سازی گاز (GTL) در رأس لافان است (Miller and al-Mansouri, ۲۰۱۶: ۵۶). از زمان تدوین استراتژی انرژی قطر در دهه ۹۰ میلادی، این کشور اروپا را به عنوان بازار مهمی برای انرژی خود در نظر گرفت و اسپانیا اولین کشور دریافت‌کننده LNG قطر بود. اما بیشترین حجم صادرات گاز قطر از همان ابتدا به بازارهای آسیایی صورت گرفت. در برهه کاهش قیمت نفت، توسعه صنعت گاز شیل، افزایش رقابت در بازار LNG جهانی با ورود گاز آمریکا و استرالیا و کاهش تقاضا در برخی

◊ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال شانزدهم، شماره پنجاه و یکم، تابستان ۱۳۹۹ ———

بازارهای سنتی (کره جنوبی و ژاپن)، اروپا شامل کشورهای عضو و غیرعضو اتحادیه به عنوان بازاری مهم و غیرقابل چشم‌پوشی برای صادرات گاز قطر باقی مانده‌اند. در نمودار زیر حجم صادرات LNG قطر به کشورهای اروپایی قابل مشاهده است.

حجم صادرات LNG قطر به کشورهای اروپایی در سال ۲۰۱۸ (میلیارد مترمکعب)	
بلژیک	۲,۷
فرانسه	۱,۱
بریتانیا	۲,۹
ایتالیا	۶,۳
اسپانیا	۳,۴
ترکیه	۳,۱
باقی اعضای اتحادیه اروپایی	۳,۱
مجموع	۲۲,۶

جدول ۲. حجم صادرات LNG قطر به کشورهای اروپایی در سال ۲۰۱۸ (میلیارد مترمکعب)
(British Petroleum, ۲۰۱۹)

روسیه همچنان بزرگترین تامین‌کننده گاز اتحادیه اروپایی محسوب می‌شود، اما بازار آن از ۸۰ درصد در سال ۲۰۰۶ به ۴۰ درصد در سال ۲۰۱۸ کاهش پیدا کرده است (European Commission, ۲۰۱۹b). این موضوع ناشی از تلاش کشورهای شرق و غرب اروپا برای کاهش وابستگی به گاز روسیه است. این احساس خطر و تلاش برای پیدا کردن جایگزین برای تامین گاز، به خصوص در کشورهای همسایه روسیه در شرق و مرکز اروپا بیشتر مشاهده می‌شود. از زمان بالاگرفتن تنش‌ها بین روسیه و اوکراین و گسترده شدن دامنه آن به بُعد نظامی در سال ۲۰۱۴ و متعاقب آن، تحریم‌های اتحادیه اروپا بر ضد روسیه، روابط روسیه با اتحادیه اروپا رو به وخامت گذاشته است و بر همین اساس، مذاکرات گازی به صدر عناوین گفتگوهای دوجانبه بین قطر و کشورهای عضو اتحادیه اروپایی تبدیل شده است.

در عین حال، موانع بزرگی بر سر راه افزایش سهم قطر در بازار گاز اروپا و کاستن از سهم روسیه وجود دارد. مهم‌ترین موانع، قابلیت دسترسی و قیمت هستند. ارسال گاز قطر وابسته به بهره‌گیری از ناوگان تانکرهای انتقال گاز است که موجب بالا رفتن هزینه‌ها می‌شود. در حالی که روسیه با استفاده از شبکه خطوط لوله گازی خود مانند خط لوله Nord Stream که از سال ۲۰۱۱ وارد مدار شده است و گاز را از طریق دریای بالتیک به آلمان می‌رساند، با هزینه بسیار کمتری گاز را به دست مشتریان اروپایی خود می‌رساند. گاز روسیه در اروپا با قیمتی تقریباً نصف

قیمت LNG قطر به فروش می‌رسد.

عامل دوم در افزایش قیمت گاز قطر، زیرساخت‌های لازم برای دریافت LNG است. بعضی کشورهای اروپایی تمایل خود را به انجام این سرمایه‌گذاری نشان داده‌اند. مثلاً در سال‌های اخیر، بریتانیا با توجه به کاهش تولید گاز خود در یک دهه اخیر و افزایش مصرف، به مشتری عمده LNG قطر تبدیل شده است. شرکت قطر پترولئوم، بزرگترین سهامدار ترمینال دریافت LNG با نام South Hook در ولز است که توانایی دریافت یک چهارم گاز مورد نیاز بریتانیا را دارد. در شرق اروپا استونی، لتونی و لهستان سرمایه‌گذاری سنگینی را روی ایجاد زیرساخت‌های لازم برای دریافت LNG انجام داده‌اند (Wagner, Cafiero & Bin Uzayr, ۲۰۱۴).

حتی اگر سرمایه‌گذاری لازم توسط کشورهای اروپایی برای کاهش وابستگی به گاز روسیه صورت گیرد، قطر برای تسلط بر بازار اروپا در میان مدت با چالش مواجه است. انتظار می‌رود تا سال ۲۰۲۰، ایالات متحده به بزرگترین صادرکننده LNG دنیا تبدیل شده و بازار این محصول بواسطه ورود LNG آمریکا و دیگر تولیدکنندگان به شدت رقابتی شود.

تنوع بخشی اقتصادی: اروپا به عنوان یک شریک محوری

چشم‌انداز ملی ۲۰۳۰ قطر، که توسط دبیرخانه عالی برنامه‌ریزی توسعه (GSDP) در سال ۲۰۰۸ تدوین شد، تنوع بخشی اقتصادی را در قالب کاهش تدریجی وابستگی به منابع هیدروکربوری به عنوان یکی از چهار رکن اصلی این چشم‌انداز در نظر گرفته است (Government Communications Office, ۲۰۰۸). کشورهایی مانند قطر که به درآمدهای نفتی و گازی وابسته هستند، تاثیرپذیری بیشتری نسبت به نوسانات در مقایسه با کشورهای با تنوع اقتصادی بالا دارند و عموماً اقتصادهای کمتر رقابتی و غیرکارآمدتری در مقایسه با همتایان غیرنفتی خود دارند. آنگونه که استی و گرادین (Esty & Geradin, ۲۰۰۱) و بازلی و پرسون (Besley & Persson, ۲۰۱۱) بیان کرده‌اند، این عدم رقابت‌پذیری، عموماً نتیجه سیاست‌های به شدت بسته اقتصادی همراه با پیاده‌سازی ضعیف اصلاحات است.

کرسلی و همکاران (Kersley et al, ۲۰۰۸) و کارمی (Curmi, ۲۰۰۹) نیز نشان دادند که در مورد کشورهای کوچک برای دستیابی به رقابت‌پذیری و توسعه پایدار، باید برنامه‌ریزی به منظور توسعه انسانی و حرکت به سمت آسان‌سازی و کارآمدسازی فعالیت‌های اقتصادی صورت گیرد. این موضوع نیازمند آن است که کشورها در فرآیند توسعه به تقویت چارچوب‌های نهادی، تحکیم قوانین و حفاظت از حقوق مالکیت فیزیکی و معنوی بپردازند. کشورها همچنین نیازمند اتخاذ سیاست‌های نوین مالیاتی و سرمایه‌گذاری سنگین در مباحث تحقیق و توسعه، فرآیندهای

♦ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال شانزدهم، شماره پنجاه و یکم، تابستان ۱۳۹۹ ———
کسب و کار و آموزش هستند.

قطر پیشرفت‌هایی در برخی از این زمینه‌ها داشته است. IMF قطر را با عنوان «نسبتاً خوب» در شاخص‌های شفافیت معرفی می‌کند و در گزارش چهارم خود، کلیت سیاست‌ها و مدیریت اقتصادی قطر را به رغم کاهش قیمت انرژی بین سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۶ و بروز بحران دیپلماتیک در سال ۲۰۱۷، مثبت ارزیابی می‌کند (International Monetary Fund, ۲۰۱۹). البته، قطر هنوز باید در شاخص‌هایی مانند آزادسازی تجاری، اصلاح قوانین و خصوصی‌سازی شرکت‌های دولتی گام‌های بیشتری بردارد. همچنین، نیازمند اقدامات بیشتری در مورد ارتقای بخش خصوصی، تسهیل قوانین، مقررات و شیوه‌نامه‌های اداری مرتبط با سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی است.

اتحادیه اروپایی بزرگترین شریک تجاری قطر است. بر اساس آمارهای سال ۲۰۱۸، صادرات اتحادیه اروپایی به قطر ۷٫۶ میلیارد یورو است که ۲۸ درصد کل واردات کالا به قطر را شامل می‌شود. البته، یورواستات این رقم را ۷٫۲ میلیارد یورو برای سال ۲۰۱۸ اعلام کرده است. دومین و سومین صادرکنندگان به قطر به ترتیب آمریکا با ۵٫۲ میلیارد یورو و چین با ۳٫۳ میلیارد یورو هستند که در مجموع، ۳۲ درصد از واردات قطر را تامین می‌کنند (European Commission, ۲۰۱۹). اتحادیه اروپایی، تنها بزرگترین صادرکننده کالا و خدمات به قطر نیست، بلکه مهم‌ترین تامین‌کننده فناوری‌های روز و پشتیبانی‌های فناورانه و مهم‌تر از همه، تامین‌کننده ملزومات تنوع‌بخشی لازم برای پیشرفت‌های اجتماعی-اقتصادی در جامعه قطر است. در طول دو دهه گذشته، شرکت‌های انرژی اروپایی نقش بسیار مهمی در تحقق اهداف بلندپروازانه و موفق قطر در تنوع‌بخشی صادرات از نفت به گاز داشتند. این موضوع پایه‌ای برای تلاش‌های آتی قطر با هدف تنوع‌بخشی اقتصادی و حرکت به سمت اقتصاد بدون وابستگی به انرژی خواهد بود. در جدول زیر، حجم روابط تجاری اتحادیه اروپایی با قطر قابل مشاهده است.

روابط تجاری اتحادیه اروپایی با قطر (میلیارد یورو)						
سال	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	میانگین رشد سالانه
واردات	۷٫۵	۷٫۴	۵٫۵	۶٫۴	۷٫۲	-۱٫۱
صادرات	۸٫۴	۱۰٫۵	۹٫۶	۱۰٫۳	۱۰٫۷	۶٫۱
تراز	۰٫۹	۳٫۱	۴٫۱	۳٫۹	۳٫۴	-

جدول ۳. روابط تجاری اتحادیه اروپایی با قطر (میلیارد یورو)
(European Commission, ۲۰۱۹)

۱. سرمایه‌گذاری در اروپا: جزء کلیدی استراتژی تنوع‌بخشی اقتصادی قطر

قطر بطور نسبی از بحران اقتصادی جهانی سال ۲۰۰۷ در امان ماند و توانست سریع‌ترین رشد اقتصادی در جهان را در بازه سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۲ کسب کند. قطر با ۱۲ درصد رشد اقتصادی در آن بازه حتی از چین با ۹ درصد پیشی گرفت. این موضوع باعث شد تا قطر نقش کلیدی را در اوج بحران مالی با خرید بدهی کشورهای اروپایی و نجات موسسات مالی آن‌ها ایفا کند. کامروا (Kamrava, ۲۰۱۳) اشاره می‌کند که این شرایط فرصت سرمایه‌گذاری بی‌نظیری را برای قطر به وجود آورد که به قول امیر این کشور، در ۲۰ سال آینده تکرار نخواهد شد. قطر این فرصت را از دست نداد و خریدهای گسترده‌ای را در بخش‌های مختلف اقتصاد اتحادیه اروپا انجام داد. تخمین زده می‌شود در سال‌های اوج بحران در یونان، دولت قطر مبلغی حدود ۵ میلیارد دلار در این کشور سرمایه‌گذاری کرد. تنها ۵۰۰ میلیون دلار در زمینه تجدید ساختار بانک‌های اصلی یونان هزینه شد. اهمیت سرمایه‌گذاری قطر در یونان بیان شد، اما سرمایه‌گذاری‌های بسیار گسترده‌تری در بریتانیا و فرانسه صورت گرفت که در واقع، این دو کشور رتبه اول و دوم جذب سرمایه‌گذاری‌های قطر را در اتحادیه اروپا دارند (Papachristou & Melander, ۲۰۱۰).

سرمایه‌گذاری‌های قطر در بریتانیا بیش از ۴۰ میلیارد پوند تخمین زده می‌شود. این سرمایه‌گذاری‌ها شامل فروشگاه‌های هارودز، بخش زیادی از سهام BAA و مالکیت فرودگاه هیثرو لندن می‌شود. در کشور فرانسه، سهام عمده‌ای از شرکت‌های گروه انرژی سوئز، بانک دکسیا و بخشی از سهام توتال توسط قطر خریداری شد. چنین سرمایه‌گذاری‌هایی در ابعاد کوچکتر در بسیاری دیگر از کشورهای اروپایی همچون آلمان هم صورت گرفت (Arabianbusiness, ۲۰۱۷).

شاید سرمایه‌گذاری‌های قطر از زمان آغاز بحران اقتصادی جهانی کمتر مورد توجه قرار گرفته، اما برای خود قطر به لحاظ توسعه اجتماعی و اقتصادی حیاتی بوده است. این موضوع بخشی از استراتژی مشخص قطر برای سرمایه‌گذاری در اروپا، ایجاد ارزش افزوده و در نهایت، دستیابی به تنوع اقتصادی و توسعه بوده است.

وجه دیگر استراتژی قطر این است که همزمان با سرمایه‌گذاری‌های سنگین، پیمان‌های تجاری یا سیاسی نیز با شرکای اروپایی به امضاء برساند. برای مثال در تابستان ۲۰۰۹، صندوق پادشاهی قطر در قالب سازمان سرمایه‌گذاری‌های قطر^۱ (QIA)، پیشنهاد کمک مالی برای نجات دو کارخانه کشتی‌سازی بحران‌زده لهستان را مطرح کرد. این پیشنهاد با امضای قرارداد

^۱ Qatar investment authority

◇ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال شانزدهم، شماره پنجاه و یکم، تابستان ۱۳۹۹ ———
بلندمدت گازی بین لهستان و قطر و ابراز امیدواری لهستان برای تبدیل شدن به هاب سرمایه‌گذاری‌های خلیج فارس در اتحادیه اروپایی، همزمان شد. لهستان در سال ۲۰۱۵ ترمینال دریافت LNG در Świnoujście را افتتاح و اکنون یکی از واردکنندگان LNG قطر در اروپا است (Radio Poland, ۲۰۱۵).

وجه سوم این استراتژی، سرمایه‌گذاری قطر در بروزترین فناوری‌های دنیا است که می‌تواند زمینه‌ساز توسعه پایدار برای این کشور باشد. صالح‌بن محمد النبیث، دبیرکل^۱ GSDP، توسعه پایدار را رکن اساسی چشم‌انداز ملی قطر عنوان کرد. چند ماه بعد از رونمایی از چشم‌انداز ۲۰۳۰، قطر اعلام کرد که با مشارکت بریتانیا، ۴۰۰ میلیون دلار در شرکت‌های پیشتاز در زمینه انرژی‌های پاک به منظور توسعه تکنولوژی‌هایی که به انتشار کمتر کربن منجر می‌شوند، سرمایه‌گذاری خواهد کرد (Vilna, ۲۰۰۸). در مقابل، دولت بریتانیا در قالب شرکت کربن تراست به میزان ۱۰ میلیون پوند و شرکت‌های خصوصی این کشور نیز ۹۰ میلیون پوند در این طرح مشارکت خواهند کرد. مهم‌تر از آن، دولت بریتانیا متعهد شد که این تکنولوژی را به قطر منتقل کرده و قطر بتواند این پروژه را در داخل کشور خود توسعه داده و تجاری‌سازی کند. متعاقب آن QIA متعهد شد که سرمایه‌گذاری چشمگیری در کربن تراست به عنوان سهم خود در توسعه تکنولوژی‌های به‌روز کم‌کربن انجام دهد. دولت همچنین برای تسهیل در روند دستیابی به اهداف خود ابتکار صنعت توسعه پایدار (SDI) را ارائه کرد که بر مبنای آن، شرکت‌ها متعهد به بهینه‌سازی فضای مدیریتی و کسب و کار خود و تلاش در جهت اهداف توسعه اجتماعی و انسانی می‌شوند (Miller and al-Mansouri ۲۰۱۶: ۵۸).

QIA همچنین یکی از اعضای اصلی در موافقتنامه تاسیس موسسه جهانی رشد سبز (GGGI)^۲ است که موظف به توسعه مدل جدید اقتصادی بوسیله ایجاد ارتباط بین کارایی اقتصادی و توسعه پایدار است. این تعهدات بسیاری از سرمایه‌گذاری‌های جدید قطر در اتحادیه اروپایی را تحت تاثیر خود قرار داده است.

تعهد قطر برای سرمایه‌گذاری‌های پایدار با تلاش‌های اتحادیه اروپایی و کشورهای عضو آن برای ترویج اینگونه رویکردها همزمان شده است. ۲۸ کشور عضو اتحادیه اروپایی، تنها بزرگترین بلوک تجاری جهان و مرکز سرمایه‌گذاری‌های مستقیم نیستند، بلکه بیشترین همیت را نسبت به برنامه‌های توسعه پایدار که در کنفرانس تجارت و توسعه سازمان ملل (UNCTAD) اجرا می‌شود، دارند. اتحادیه اروپایی مروج اصلی مباحث مربوط به توسعه عمومی و تجارت چندجانبه که مرتبط با توسعه پایدار هستند، است.

^۱ General Secretariat for Development Planning

^۲ Global Green Growth Institute

اولویت‌های سیاست خارجی قطر در ارتباط با اتحادیه اروپایی..... ♦

در سال ۲۰۱۸ در جریان بازدید تیم‌بن‌حمد، امیر قطر از بروکسل و ملاقات با فدریکا موگرینی نماینده عالی اتحادیه اروپا در سیاست خارجی و امور امنیتی و نایب رئیس کمیسیون اروپایی، موافقتنامه همکاری بین^۱ EEAS و وزارت امور خارجه قطر به امضاء رسید. این موافقتنامه بر تقویت همکاری‌ها در زمینه‌های مختلف به ویژه بر توسعه بخش خصوصی، تحقیقات و نوآوری متمرکز بود. این سه حوزه، کلید اصلی تلاش‌های قطر در بحث متنوع‌سازی اقتصادی و توسعه اجتماعی-اقتصادی کشور بر اساس چشم‌انداز ملی ۲۰۳۰ قطر هستند (Brusselsdiplomatic, ۲۰۱۸).

نقش کشورهای کوچک اروپایی در توسعه اجتماعی-اقتصادی قطر

آنطور که کوپر و موامی (Cooper & Moami, ۲۰۱۱) در پژوهش خود ذکر کرده‌اند، بحران اقتصادی حوزه یورو نقاط آسیب‌پذیری کشورهای کوچک عضو و غیرعضو اتحادیه اروپایی را برجسته کرد. قبرس، یونان، ایرلند، پرتغال، استونی، لتونی، لیتوانی و ایسلند که بیشترین نقاط آسیب‌پذیری را داشتند، با رکود عمیق مالی و اقتصادی در سال‌های بعد روبرو شدند.

به هر حال، کشورهای بحران‌زده و کشورهایی که کمتر با چالش مواجه شدند، مانند لوگزامبورگ، فنلاند، بلژیک، اتریش و نروژ، همگی درس‌های ارزشمندی برای قطر در مسیر تدوین استراتژی توسعه داخلی پایدار دارند. در وهله اول، همه این کشورها به مانند قطر با چالش کشور کوچک بودن در مسیر دستیابی به تنوع‌بخشی پایدار مواجه هستند. همه آن‌ها با مشکلاتی نظیر بازار داخلی کوچک، قیمت بالای تولید داخلی و سطح پایین تولیدات صنعتی مواجه هستند. راه‌حل‌های بلندمدتی که این کشورها برای غلبه بر محدودیت‌های ذکرشده اتخاذ کرده‌اند، می‌تواند الگویی برای سایر کشورهای کوچک باشد.

میلر و سالیوان (Miller & O'Sullivan, ۲۰۱۰) نشان می‌دهند که چگونه تصمیمات استراتژیک ایرلند در اوایل دهه اول قرن ۲۱ مبنی بر پایین آوردن نرخ مالیات، اتخاذ دستورالعمل‌های اقتصادی قابل‌انعطاف و ترویج فرهنگ اقتصادی صحیح، این کشور را به الگویی جهانی در جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تبدیل کرد. در ادامه، هایپر و گرک (Prasad, Hypher & Gerecke, ۲۰۱۳) نشان دادند که چگونه سایر کشورهای کوچک اروپایی مانند مالت و لوگزامبورگ از تجربیات ایرلند در این زمینه استفاده کردند. قطر نیز با بهره‌گیری از تجربه این کشورها، مالیات بر شرکت‌های خارجی فعال در صنایع غیرنفتی این کشور را از ۳۵ درصد به ۱۲٫۵ درصد رساند (Miller and al-Mansouri, ۲۰۱۶: ۵۹).

^۱ European External Action Service

◇ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال شانزدهم، شماره پنجاه و یکم، تابستان ۱۳۹۹ ———
بالداچینو (Baldacchino, ۲۰۰۵) بیان می‌کند که سرمایه اجتماعی (بهره‌گیری از ظرفیت همه شهروندان یک ملت برای پاسخگویی مثبت، جمعی و مسئولانه به چالش‌های اجتماعی-اقتصادی) توسعه مثبت اجتماعی-اقتصادی در کشورهای کوچک را توضیح می‌دهد. همه کشورهای کوچک اروپایی ذکر شده در بالا از سرمایه اجتماعی بالایی برخوردار هستند. توسعه سرمایه انسانی جزء مهمی از توسعه سرمایه اجتماعی برای دستیابی به تنوع‌بخشی پایدار محسوب می‌شود. از سال ۱۹۹۰، برنامه توسعه ملل متحد (UNDP) هر ساله، شاخص توسعه انسانی (HDI) را منتشر می‌کند. این شاخص پیشرفت اقتصادی و اجتماعی را خارج از قالب سنتی GDP سنجش می‌کند. HDI فاکتورهایی همچون آموزش، جمعیت، شاخص‌های سلامت، دسترسی به آب سالم، برق و امید به زندگی را در نظر می‌گیرد.

UNDP کشورها را در سه دسته: (۱) توسعه بالای انسانی (۲) توسعه متوسط انسانی و (۳) توسعه پایین انسانی دسته‌بندی می‌کند. نرخ HDI قطر برای سال ۲۰۱۸ عدد ۰,۸۴۸ بوده که این کشور را در زمره کشورهای با توسعه بالای انسانی و رتبه ۴۱ در میان ۱۸۹ کشور جهان قرار می‌دهد. از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۸ شاخص HDI قطر ۱۲ درصد رشد داشته است. در این بازه زمانی، سن امید به زندگی ۴,۳ سال، متوسط دوره تحصیل ۴,۳ سال و طول دوره تحصیل ۰,۴ سال افزایش داشته است. درآمد سرانه ناخالص ملی (GNI) نیز ۵۱ درصد رشد داشته است. HDI قطر با رقم ۰,۸۴۸ برای سال ۲۰۱۸، کمتر از میانگین ۰,۸۹۲ برای کشورهای با توسعه بالای انسانی و بالاتر از متوسط کشورهای عربی با رقم ۰,۷۰۳ است (UNDP, ۲۰۱۹).

در همین بازه زمانی، کشورهای کوچک اروپایی در رتبه‌های بسیار بالایی از لحاظ توسعه انسانی قرار داشته و تجربیات ارزشمندی برای قطر در زمینه دستیابی به توسعه اجتماعی-اقتصادی به همراه داشته‌اند. دانمارک، ایسلند، ایرلند و نروژ همواره جزء ۵ کشور اول در زمینه توسعه انسانی در جهان بوده‌اند. در واقع، نروژ بعنوان یک بازیگر عمده در صحنه انرژی دنیا، به خوبی توانست با اتکا به سرمایه‌انسانی خود به تنوع اقتصادی مطلوبی دست پیدا کند و الگو و شریک مناسبی برای سایر کشورهای کوچک همچون قطر باشد.

از دهه ۶۰ میلادی و همزمان با اکتشاف گاز در قطر، روابط دو کشور قطر و نروژ شکل گرفت و در عرصه‌های مختلف گسترش پیدا کرد. امروزه یکی از بزرگترین واحدهای تولید آمونیاک و اوره جهان با سرمایه‌گذاری مشترک دو کشور، در قطر فعال است. شرکت‌های نروژی در زمینه تولید محصولات پتروشیمی در قطر فعال هستند. عرصه دیگر همکاری دو طرف در حوزه انتقال دانش روش‌های نوین افزایش تولید مواد غذایی در راستای تلاش قطر برای دستیابی به کشاورزی پایدار و خودکفا است. در سال‌های ۲۰۰۴ و ۲۰۰۷، دو قرارداد تولید آلومینیوم در قطر با مشارکت طرف نروژی به امضاء رسید و از سال ۲۰۱۰، این کارخانه وارد مدار

اولویت‌های سیاست خارجی قطر در ارتباط با اتحادیه اروپایی..... ♦

تولید شد. نروژ از طریق شرکت KONGSBERG در زمینه توسعه دانش خلاق و فناورانه در قطر فعال است (Gulf Times, ۲۰۱۹).

روابط قطر و نروژ به عنوان یک الگو برای توسعه همکاری‌های نوآورانه و فناورانه بین دو کشور کوچک نه فقط از حیث تجاری، بلکه از بُعد توسعه ملی قابل بررسی است. بر مبنای چشم‌انداز ملی ۲۰۳۰ قطر، این کشور در جهت متحول‌سازی اقتصاد انرژی پایه خود به سمت یک اقتصاد دانش‌بنیان و متنوع با هدف دستیابی به توسعه پایدار گام برمی‌دارد و کشورهای کوچک اروپایی از مهم‌ترین شرکای قطر در دستیابی به این هدف هستند.

نتیجه‌گیری

این مقاله با هدف بررسی روابط قطر با اتحادیه اروپایی بر اساس اولویت‌ها و منافع فعلی و آتی قطر از دو جنبه روابط دوجانبه و منطقه با منطقه نگاشته شد و سعی شد به این سوال اصلی پاسخ داده شود که اولویت‌های سیاست خارجی قطر برای توسعه روابط با اتحادیه اروپایی کدامند؟ برای پاسخ به این سوال، ضمن بررسی وضعیت روابط سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و امنیتی قطر با کشورهای اروپایی، اولویت‌های سیاست خارجی قطر در ارتباط با کشورهای کوچک و بزرگ اتحادیه اروپایی برای دستیابی به توسعه متوازن و پایدار مورد پژوهش قرار گرفت.

اگر اولویت‌های روابط خارجی کشور قطر با دنیای پیرامون را در دو زمینه امنیتی-دفاعی و اجتماعی-اقتصادی دسته‌بندی کنیم، به نظر می‌رسد به رغم روابط مستحکم امنیتی-دفاعی قطر با بریتانیا و فرانسه، اما نه اتحادیه اروپایی و نه هیچ یک از اعضای آن نمی‌توانند جایگاه ایالات متحده آمریکا به عنوان شریک استراتژیک قطر در زمینه امنیتی و دفاعی را به چالش بکشند. بخش بزرگی از این موضوع به غلبه امنیتی ایالات متحده در منطقه خاورمیانه و الزامات برخاسته از کوچک بودن کشور قطر باز می‌گردد. روابط امنیتی-دفاعی قطر با کشورهای بزرگ اروپایی در راستای سیاست متنوع‌سازی تامین‌کنندگان تجهیزات نظامی قابل تحلیل است.

بر این اساس، سیاستگذاران قطری با هدف دستیابی به تنوع اقتصادی و توسعه متوازن و پایدار، اولویت توسعه روابط این کشور با کشورهای عضو اتحادیه اروپایی را در حوزه‌های اجتماعی-اقتصادی تعریف کرده‌اند. تحولات ناشی از بهار عربی، نقش توسعه اجتماعی-اقتصادی در تقویت ثبات داخلی کشورهای منطقه را بیش از پیش نمایان ساخت و اهمیت روابط با اتحادیه اروپایی را برای سیاستگذاران قطری دوچندان ساخت.

روابط قطر با کشورهای عضو اتحادیه اروپایی در دو قالب دوجانبه با تک‌تک اعضا و یا همکاری در قالب شورای همکاری خلیج فارس با اتحادیه اروپایی قابل تحلیل است، اما از آنجا

◊ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال شانزدهم، شماره پنجاه و یکم، تابستان ۱۳۹۹ ———

که شورای همکاری خلیج فارس به لحاظ ساختاری فاقد قدرت اجرائی لازم در رابطه با کشورهای عضو می‌باشد و همچنین، نظامات لازم برای ایجاد تعادل در روابط قدرت میان کشورهای کوچک و بزرگ در این شورا حاکم نیست، توسعه روابط در قالب GCC-EU در سال‌های اخیر با مشکل جدی مواجه شده است. در عین حال، بحران سال ۲۰۱۷ بین قطر و عربستان سعودی، علاوه بر تضعیف جایگاه قطر در GCC، یکپارچگی این شورا را نیز با بحران مواجه ساخت که پیامد مشخص آن، کاهش امکان همکاری قطر با اتحادیه اروپایی در قالب GCC-EU بوده است. لذا، روابط قطر با اتحادیه اروپایی از حالت منطقه با منطقه به سمت روابط دوجانبه سوق پیدا کرده است.

بر اساس چشم‌انداز ملی ۲۰۳۰ قطر، این کشور در جهت متحول‌سازی اقتصاد انرژی پایه خود به سمت یک اقتصاد دانش‌بنیان و متنوع با هدف دستیابی به توسعه پایدار گام برمی‌دارد و کشورهای اروپایی از مهم‌ترین شرکای قطر در دستیابی به این هدف هستند. مهم‌ترین راهبرد اقتصادی قطر در توسعه روابط با کشورهای اروپایی، دستیابی به تنوع اقتصادی است که از سه مسیر سرمایه‌گذاری در کشورهای هدف، انعقاد پیمان‌های تجاری و سرمایه‌گذاری در حوزه فناوری‌ها نو پیگیری شده است. در طول دو دهه گذشته، اروپا نقش بسیار مهمی در تحقق اهداف بلندپروازانه قطر در تنوع‌بخشی صادرات از نفت به گاز داشتند. این موضوع پایه‌ای برای تلاش‌های آتی قطر با هدف تنوع‌بخشی اقتصادی و حرکت به سمت اقتصاد بدون وابستگی به انرژی خواهد بود. سرمایه‌گذاری‌های قطر در اروپا از زمان آغاز بحران اقتصادی جهانی برای این کشور به لحاظ توسعه اجتماعی-اقتصادی بسیار مثمرتر بوده است. این روابط باعث شده اتحادیه اروپایی نه تنها بزرگترین صادرکننده کالا و خدمات به قطر باشد، بلکه مهم‌ترین تامین‌کننده فناوری‌های روز و پشتیبانی‌های فناورانه و مهم‌تر از همه، تامین‌کننده ملزومات تنوع‌بخشی لازم برای پیشرفت‌های اجتماعی-اقتصادی در جامعه قطر باشد.

توسعه سرمایه انسانی جزء مهمی از توسعه سرمایه اجتماعی برای دستیابی به تنوع‌بخشی پایدار محسوب می‌شود. رشد شاخص HDI قطر در دو دهه اخیر و قرار گرفتن در زمره کشورهای با توسعه بالای انسانی، نشان از اهمیت این موضوع در برنامه‌ریزی دولتمردان قطری دارد. اروپا و خصوصاً کشورهای کوچک آن همچون نروژ، الگوهای مناسبی برای قطر در زمینه توسعه اجتماعی-اقتصادی بوده‌اند. انعقاد پیمان‌نامه‌ها و موافقتنامه‌هایی با تمرکز بر حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی، حقوق بشری، توسعه تحقیقاتی و فناوری نشان از عزم قطر در بهره‌گیری از ظرفیت اتحادیه اروپایی برای توسعه اجتماعی-اقتصادی دارد.

با توجه به دلایل ذکرشده، اروپا بطور اعم و اتحادیه اروپایی و اعضای آن بطور اخص، از جایگاه ویژه‌ای در سیاست خارجی قطر برای دستیابی به اهداف بالادستی آن کشور در جهت

_____ اولویتهای سیاست خارجی قطر در ارتباط با اتحادیه اروپایی..... ♦

دستیابی به توسعه متوازن و پایدار و متنوع‌سازی اقتصاد برخوردار هستند. کشورهای عضو و غیرعضو اتحادیه اروپایی به عنوان الگوهای الهام‌بخش و شرکایی راهبردی برای قطر در مسیر نیل به توسعه اجتماعی-اقتصادی به شمار می‌روند.

منابع:

- Al-Ghorairi, A. (۲۰۱۰). **The development of the financial sector of Qatar and its contribution to economic diversification**, Doctoral Dissertation (PhD.), Durham University.
- Al-Jazeera. (۲۰۱۵). **Qatar agrees to buy ۲۴ Rafale fighter jets from France**, Retrieved December ۱۰, ۲۰۱۹, from Al-Jazeera Web site: <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/۲۰۱۵/۰۵/qatar-agrees-buy-۲۴-rafale-fighter-jets-france-۱۵۰۵۰۴۱۰۰۹۵۲۲۵۰.html>
- Al-Mallakh, R. (۱۹۷۹). **Qatar development of an oil economy**, New York: Martin's Press.
- Arabianbusiness. (۲۰۱۷). **Qatar Investment Authority's investments across the world**, Retrieved December ۱۲, ۲۰۱۹, from Arabianbusiness Web site: <https://www.arabianbusiness.com/revealed-qatar-investment-authority-s-investments-across-world-۶۷۴۲۵۴.html>.
- Baldacchino, G. (۲۰۰۵). **The contribution of "social capital" to economic growth: lessons from**, The Round Table, ۹۴, ۳۱-۴۶.
- Berrebi, C., Martorell, F., & Tanner, J. (۲۰۰۹). **Qatar's labor markets at a crucial crossroad**, Middle East Journal, ۸۴-۱۰۲.
- Besley, T., & Persson, T. (۲۰۱۱). **Fragile states and development policy**, European Economic Association, ۳۷۱-۳۹۸.
- British Petroleum. (۲۰۱۹). **BP Statistical Review of World Energy ۲۰۱۹**, London: British Petroleum.
- Brusselsdiplomatic. (۲۰۱۸). **Brussels Diplomatic, EU-Qatar new cooperation arrangement**, Retrieved December ۱۹, ۲۰۱۹, from Brussels Diplomatic Web site: <https://brusselsdiplomatic.com/۲۰۱۸/۰۳/۰۸/eu-qatar-new-cooperation-arrangement/>.
- Cooper, A. F., & Momani, B. (۲۰۱۱). **Qatar and expanded contours of small state diplomacy**, The International Spectator: Italian Journal of International Affairs, ۴۶, ۱۱۳-۱۲۸.
- Crystal, J. (۱۹۸۹). **Coalitions in oil monarchies: Kuwait and Qatar**, Comparative Politics, ۲۱, ۴۲۷-۴۴۳.
- Curmi, L. (۲۰۰۹). **Governance and small States**, Valletta: University of Malta, Occasional Papers on Islands and Small States.
- Dargin, J. (۲۰۰۷). **Qatar Natural Gas: The Foreign-Policy Driver**, Middle East Policy, ۱۴, ۱۳۶.
- Esty, D. C., & Geradin, D. (۲۰۱۱). **Regulatory competition and economic**

- integration: comparative**, New York: Oxford University Press.
- European Commission. (۲۰۱۹). **European Union, Trade with Qatar**, Retrieved December ۱۳, ۲۰۱۹, from European Commission Web site: https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/overview_qatar_en.pdf.
 - European Commission. (۲۰۱۹b). **EU imports of energy products - recent developments**, Eurostat, ۴.
 - Fawcett, L. (۲۰۱۳). **Alliances, cooperation and regionalism in the Middle East**, Oxford: Oxford University Press.
 - Fromherz, A. J. (۲۰۱۲). **Qatar: A modern history**, Washington D.C.: Georgetown University Press.
 - Globaltimes. (۲۰۱۱). **Qatar seals ۱,۶-bltn-USD investment at Greek mining company**, Retrieved December ۱۱, ۲۰۱۹, from globaltimes Web site: <http://www.globaltimes.cn/content/۶۷۷۹۹۳.shtml>.
 - Government Communications Office. (۲۰۰۸). **Qatar National Vision ۲۰۳۰**, Doha, Qatar.
 - Gulf Times. (۲۰۱۵). **FM calls for efforts to tackle challenges in GCC-EU ties**, Retrieved December ۱۲, ۲۰۱۹, from Gulf Times Web site: <https://www.gulf-times.com/story/۴۴۰۵۷۵/FM-calls-for-efforts-to-tackle-challenges-in-GCC-E>.
 - Gulf Times. (۲۰۱۹). **Norway firms, Qafco mark ۵۰ years of partnership**, Retrieved December ۲۵, ۲۰۱۹, from Gulf Times Web site: <https://www.gulf-times.com/story/۶۴۷۴۱۱/Norway-firms-Qafco-mark-۵۰-.-years-of-partnership>.
 - House of Commons. (۲۰۱۸). **UK relations with Qatar**, Retrieved December ۱۲, ۲۰۱۹, from UK Parliament: <https://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/CDP-۲۰۱۸-۰۱۲۶>.
 - International Monetary Fund. (۲۰۱۹). **Qatar: ۲۰۱۹ Article IV**, Washington, D.C.: Consultation-Press Release Staff Report.
 - Jazbec, M. (۲۰۱۰). **Small states and diplomacy: An indispensable, though much diversified relation**, Halduskultuur – Administrative Culture, ۱۱, ۶۶-۸۳.
 - Kamrava, M. (۲۰۰۹). **Royal factionalism and political liberalization in Qatar**, Middle East Journal, ۶۳, ۴۰۱-۴۲۰.
 - Kamrava, M. (۲۰۱۳). **Qatar: Small state, big politics**, Ithaca & London: Cornell University Press.
 - Kersley, R., Rochon, S., Flynn, K., Campos, L., Pitzer, J., & Singh, B.

- فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال شانزدهم، شماره پنجاه و یکم، تابستان ۱۳۹۹
- (۲۰۰۸). **Intangible Infrastructure: Building on the foundations**, Credit Suisse Research Institute.
- Miller, R. D., & O'Sullivan, M. (۲۰۱۰). **What did we do right: Global perspectives on Ireland's miracle**, Dublin: Blackhall Publishers.
- Miller, R., & al-Mansouri, K. (۲۰۱۶). **Qatar's Foreign Policy Engagement with the European Union: Evolving Priorities of a Small State in the Contemporary Era**, *Comillas Journal of International Relations*, ۵, ۴۶-۶۴.
- Nakhleh, E. A. (۱۹۷۷). **Labor markets and citizenship in Bahrayn and Qatar**, *Middle East Journal*, ۳۱, ۱۴۳-۱۵۶.
- Panke, D. (۲۰۱۱). **Small states in EU negotiations: Political dwarfs or power-brokers?** *Cooperation and Conflict*, ۴۶, ۱۲۳-۱۴۳.
- Papachristou, H., & Melander, I. (۲۰۱۰). **Qatar signs deal to invest up to ۵ billion in Greece**, Retrieved December ۹, ۲۰۱۹, from Reuters Web site: <https://www.reuters.com/article/us-greece-qatar-investment/qatar-signs-deal-to-invest-up-to-۵-billion-in-greece-idUSTRE۶۸N۳TY۲۰۱۰۰۹۲۴>.
- Prasad, N., Hypher, N., & Gerecke, M. (۲۰۱۳). **Seeing big: transformative social policies in small states**, Geneva: United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD).
- Pulliam, S. (۲۰۱۳). **Qatar's Foreign Policy: Building an International Image**, *The Journal of the American University in Cairo's Department of Political Science*, ۴.
- Radio Poland. (۲۰۱۵). **Świnoujście gas terminal officially opened**, Warsaw, Poland, Retrieved December ۱۰, ۲۰۱۹, from <http://archiwum.thenews.pl/۱/۱۲/Artykul/۲۲۴۵۸۲>.
- Rathmell, A., & Schulze, K. (۲۰۰۰). **Political reform in the Gulf: The case of Qatar**, *Middle Eastern Studies*, ۳۶, ۴۷-۶۲.
- Said Zahlan, R. (۱۹۷۹). **The creation of Qatar**, London: Croom Helm.
- Steinsson, S., & Thorhallsson, B. (۲۰۱۷). **Small State Foreign Policy**, *Oxford Research Encyclopedia of Politics*.
- Tertrais, B., & Gadel, A. (۲۰۱۸, Jan ۱۶). **Qatar Remains an Important French Partner in the Gulf, but It's Not the Only One**, Retrieved December ۱۳, ۲۰۱۹, from *World Politics Review*: <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/۲۳۹۸۱/qatar-remains-an-important-french-partner-in-the-gulf-but-it-s-not-the-only-one>
- Thant, U. (۱۹۷۱). **Activities of Dr. Jarring and the text of two memoranda and of Israel's answer**, London: Middle East international.
- Ulrichsen, K. (۲۰۱۲). **Small states with a big role: Qatar and the United**

Arab Emirates in the wake of the Arab Spring, Durham University Publication.

- UNDP. (۲۰۱۹). **Human development reports**, Retrieved December ۱۲, ۲۰۱۹, from UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME Web site: <http://www.hdr.undp.org/en/data>.

- United States Foreign Service. (۱۹۹۰). **Foreign Economic Trends and Their Implications for the United States**, Washington, D.C.: U.S. Dept. of Commerce, Industry and Trade Administration.

- Vilna, G. (۲۰۰۸). **Qatar, UK Establish £۰۰ Million Clean-Energy Investment Fund**, Retrieved November ۱۲, ۲۰۱۹, from Bloomberg Web site: <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=aΔmMnLNrvO۴>.

- Wagner, D., Cafiero, G., & Bin Uzayr, S. (۲۰۱۴). **As the European Union Reconsiders Russian Natural Gas, Qatar Waits in the Wings**, Retrieved December ۱۵, ۲۰۱۹, from International Policy Digest Web site: <https://intpolicydigest.org/۲۰۱۴/۰۴/۲۵/european-union-reconsiders-russian-natural-gas-qatar-waits-wings/>.

- Woertz, E. (۲۰۱۲). **Qatar and Europe's neglect of the Gulf region**, Barcelona Center for International Affairs (CIDOB), ۴۶.